

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΤΑΝ ΚΕΡΔΙΣΑ τὸ βραβεῖο Booker τὸ 2019 γιὰ τὸ μυθιστόρημά μου *Κορίτσι, Γυναίκα*, ἄλλο, ἔγινα «διάσημη σὲ μιὰ νύχτα» — ὕστερα ἀπὸ σαράντα χρόνια ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας στὶς τέχνες. Δὲν μοῦ εἶχαν λείψει οἱ ἐπιτυχίες καὶ ἡ ἀναγνώριση, ἀλλὰ δὲν ἤμουν εὐρέως γνωστή. Τὸ μυθιστόρημα ἔγινε τὸ νούμερο ἓνα μπέστ-σέλερ, πουλήθηκε σὲ πολλὲς ξένες γλῶσσες καὶ τράβηξε ἐκεῖνο τὸ εἶδος προσοχῆς ποὺ πολὺ καιρὸ ἐπιθυμοῦσα γιὰ τὴ δουλειά μου. Σὲ ἀμέτρητες συνεντεύξεις, βρέθηκα νὰ συζητάω τὴ μακρόχρονη διαδρομή μου ἕως αὐτὴ τὴν κορυφή. Εἶπα ὅτι ἐνιωθα ἀσταμάτητη, ἐπειδὴ κατάλαβα ξαφνικὰ ὅτι ἀκριβῶς αὐτὸ ἤμουν, ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγα ἀπὸ τὸ πατρικό μου σπίτι στὰ δεκαοχτὼ μὲ σκοπὸ νὰ τὰ κατφέρω μόνη μου στὸν κόσμο.

Σκέφτηκα ὅτι οἱ πηγές τῆς δημιουργικότητάς μου μπορούσαν νὰ ἐντοπιστοῦν στὰ πρῶτα μου χρόνια, στὸ πολιτισμικὸ περιβάλλον καὶ στὶς ἐπιρροές ποὺ διαμόρφωσαν τὴ ζωή μου. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι στὶς τέχνες ἔχουν πρότυπα —συγγραφεῖς, καλλιτέχνες, δη-

μιουργικά άτομα— πού τοὺς ἐνέπνευσαν, ἀλλὰ ποιά εἶναι τὰ ἄλλα στοιχεῖα πού θέτουν τὰ θεμέλια τῆς δημιουργικότητάς μας καὶ καθορίζουν τὴν καριέρα μας; Αὐτὸ τὸ βιβλίο εἶναι ἡ ἀπάντησή μου σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση γιὰ μένα τὴν ἴδια· ἀνοίγει ἓνα παράθυρο στὴν πολιτισμική μου κληρονομιά καὶ τὰ παιδικά μου χρόνια, στὸ στίλ τῆς ζωῆς μου καὶ τὶς σχέσεις μου, στὴν πηγὴ καὶ τὴ φύση τῆς δημιουργικότητάς μου, στὶς προσωπικὲς μου στρατηγικὲς ἐξέλιξης καὶ στὸν ἀκτιβισμό μου.

Σ' αὐτοὺς πού γνώρισαν τὸ ἔργο μου μόνο σ' αὐτὴ τὴν κορυφαία στιγμή ἐπιτυχίας, τὸ βιβλίο ἐτοῦτο ἀποκαλύπτει τί χρειάστηκε γιὰ νὰ συνεχίσω νὰ προχωρῶ καὶ νὰ ὀριμάζω· καὶ γιὰ σᾶς πού παλεύετε πολὺ καιρό, πού ἴσως ἀναγνωρίσετε τὶς δικές σας ἱστορίες στὴ δική μου, ἐλπίζω ὅτι θὰ ἀποτελέσει ἔμπνευση καθὼς ταξιδεύετε στὰ δικά σας μονοπάτια πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τῶν φιλοδοξιῶν σας.

Ὅρίστε λοιπόν — *Μανιφέστο: Πῶς νὰ μὴν* τὰ παρατᾶς ποτέ: ἀναμνήσεις καὶ ἀναστοχασμοὶ γιὰ τὴ ζωὴ μου.

Ένα

ān (ἀρχαῖα ἀγγλικά)

enì (γιορούμπα)

a haon (ἰρλανδικά)

ein (γερμανικά)

um (πορτογαλικά)

*πολιτισμική κληρονομιά,
παιδικὰ χρόνια, οἰκογένεια, καταβολές*

ΩΣ ΦΥΛΗ, ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, φέρουμε ὅλοι μέσα μας τὶς ἱστορίες τῶν προγόνων μας καὶ εἶμαι περίεργη νὰ μάθω μὲ ποιόν τρόπο οἱ δικοί μου βοήθησαν νὰ διαμορφωθεῖ τὸ ἄτομο καὶ ἡ συγγραφέας ποὺ ἔγινα. Ξέρω ὅτι προέρχομαι ἀπὸ γενιὲς ἀτόμων ποὺ μετανάστευαν ἀπὸ τὴ μιὰ χώρα στὴν ἄλλη γιὰ νὰ βελτιώσουν τὴ ζωὴ τους, ἀτόμων ποὺ παντρεύτηκαν ξεπερνώντας τοὺς τεχνητοὺς ὁρισμοὺς συνόρων καὶ τὰ ἐμπόδια λόγῳ κουλτούρας καὶ φυλῆς ποὺ ἔστησαν οἱ ἄνθρωποι.

Ἡ Ἀγγλίδα μητέρα μου γνώρισε τὸν Νιγηριανὸ πατέρα μου σ' ἓναν χορὸ τῆς Κοινοπολιτείας στὸ κεντρικὸ Λονδίνο τὸ 1954. Σπούδαζε γιὰ νὰ γίνει δασκάλα σὲ μιὰ καθολικὴ παιδαγωγικὴ σχολὴ ποὺ διηύθυναν καλόγριες στὸ Κένζινγκτον· ἐκεῖνος ἦταν μαθητευόμενος ἠλεκτροσυγκολλητής. Παντρεύτηκαν καὶ ἔκαναν ὀχτὼ παιδιὰ σὲ δέκα χρόνια. "Ὅταν μεγάλωνα, μὲ ἀποκαλοῦσαν «half-caste», ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὁ ὅρος γιὰ τὰ ἄτομα μὲ γονεῖς ἀπὸ διαφορετικὴ φυλὴ. Παρόμοιοι ὅροι σχετικὰ μὲ τὴ φυλὴ —νέγρος, ἔγχρωμος, μαῦρος, μιγάς— εἶναι ἀποδεκτοὶ καὶ λειτουργοῦν μέχρι νὰ ἀντικατασταθοῦν. Τώρα ξέρουμε ὅτι ἡ φυλὴ δὲν ὑπάρχει στὴν πραγ-

ματικότητα —δέν είναι βιολογικό γεγονός— και οι άνθρωποι μοιράζονται το ίδιο DNA κατά 99%. Οί διαφορές μας δέν ἔχουν νά κάνουν μέ τήν ἐπιστήμη, ὀφείλονται σέ ἄλλους παράγοντες, ὅπως τὸ περιβάλλον. “Ὅμως ἡ φυλὴ εἶναι μιὰ ἐμπειρία ποὺ τὴ ζεῖ κανεὶς καὶ κατὰ συνέπεια ἔχει τεράστιες συνέπειες. Τὸ νὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὴ φυλὴ ὡς κατασκευὴ δέν σημαίνει ὅτι μποροῦμε νὰ ἀγνοοῦμε τὶς κατηγοριοποιήσεις, ὅχι ἀκόμη.

‘Ἡ ἔννοια («μαῦρος Βρετανός») θεωροῦνταν ἀντιφατικὴ ὅταν ἤμουν μικρὸ παιδί. Οἱ Βρετανοὶ δέν ἀναγνώριζαν τὰ ἑγχρώμα ἄτομα ὡς συμπολίτες τους, καὶ ἐκεῖνα μέ τὴ σειρά τους συχνὰ αὐτοπροσδιορίζονταν σέ σχέση μέ τὶς χῶρες καταγωγῆς τους. ‘Εγὼ δέν εἶχα ποτὲ ἄλλη ἐπιλογὴ ἀπὸ τὸ νὰ θεωρῶ ὅτι ἤμουν Βρετανίδα. Αὐτὴ ἦταν ἡ χώρα στὴν ὁποία εἶχα γεννηθεῖ, στὴν ὁποία ζοῦσα, ἀκόμα κι ἂν μοῦ ξεκαθάριζαν ὅτι δέν ἀνῆκα στ’ ἀλήθεια σ’ αὐτὴν ἐπειδὴ δέν ἤμουν λευκὴ. ‘Ἡ Νιγηρία ἦταν μιὰ μακρινὴ ἔννοια, μιὰ χώρα ἀπὸ τὴν ὁποία προερχόταν ὁ πατέρας μου, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὁποία δέν ἤξερα τίποτα.

Ξέρω πολὺ περισσότερα πράγματα γιὰ τὴν οἰκογένειά μου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας μου ἀπ’ ὅ,τι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ πατέρα μου. Δέν πάει πολὺς καιρὸς ποὺ ἀνακάλυψα ὅτι οἱ ρίζες μου στὴ Βρετανία φτάνουν πάνω ἀπὸ τριακόσια χρόνια πίσω, στὸ 1703. Θὰ μέ βοηθοῦσε νὰ τὸ ξέρω αὐτὸ ὅταν ἤμουν παιδί γιατί θὰ εἶχα μιὰ πιὸ ἰσχυρὴ αἴσθησις ὅτι ἀνῆκα ἐδῶ, ἐνῶ θὰ μοῦ προσέφερε καὶ ἐπιχειρήματα ἐνα-

ντίον όσων μάς έλεγαν, σ' έμένα και σέ όλους τους άλλους έγχρωμους τής έποχής εκείνης, να γυρίσουμε εκει άπ' όπου είχαμε έρθει.

Δέν είναι ότι κάποιος πρέπει να έχει βρετανικές ρίζες για να άνήκει εδώ, και ή άποψη ότι άνήκεις μόνον αν τις έχεις θα πρέπει να άμφισβητείται πάντα. Τα δικαιώματα τής ίθαγένειας δέν περιορίζονται στα δικαιώματα που άπορρέουν άπό τόν τόπο γέννησης, και τα πράγματα ποτέ δέν ήταν ξεκάθαρα σέ σχέση μ' εκείνους που θεωρούνταν «ύπήκοοι» τής Βρετανικής Αύτοκρατορίας, αλλά δέν είχαν πάρει τó χρίσμα τής «ίθαγένειας».

Ξέρω ότι οι εξετάσεις DNA είναι άμφιλεγόμενες, καθώς διαφορετικές ύπηρεσίες παράγουν διαφορετικά άποτελέσματα βασισμένα στα στοιχειά των έρευνών τους, ώστόσο έγώ τις βρίσκω συναρπαστικές. Τó τεστ DNA που έκανα για να προσδιορίσω τους προγόνους μου και τó όποιο πηγαίνει πίσω όχτώ γενιές δίνει τήν έξής εκτίμηση για τις έθνικότητες καταγωγής μου: «Νιγηρία: 38%· Τόγκο: 12%· Άγγλία, βορειοδυτική Εύρώπη: 25%· Σκοτία: 14%· Ιρλανδία 7%· Νορβηγία 4%». (Οί δυό χώρες τις όποιες δέν μπορώ να συνδέσω με τους γνωστούς σέμένα προγόνους είναι ή Σκοτία και ή Νορβηγία).

Ώστόσο, ενώ είμαι εξίσου μαύρη και λευκή ως πρós τήν καταγωγή, όταν ό κόσμος με κοιτάζει, μέσα άπόμένα βλέπει τόν πατέρα μου και όχι τή μητέρα μου. Τó γεγονός ότι δέν μπορώ να άπαιτήσω λευκή ταυτότητα, αν τó επιθυμούσα (όχι ότι τó επι-

θυμῶ), εἶναι ἐγγενῶς παράλογο καὶ χρησιμεύει μόνο γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ θέση ὅτι ἡ ἰδέα τῆς φυλῆς εἶναι γελοία.

*

Γεννήθηκα τὸ 1959 στὸ Ἑλθαμ καὶ μεγάλωσα στὸ Γούλιτς, καὶ τὰ δύο στὸ νότιο Λονδίνο. Γιὰ ἄτομο γένους θηλυκοῦ, ἐργατικῆς τάξης καὶ ἐγχρωμο, τὰ ὀριά μου εἶχαν προσδιοριστεῖ πρὶν κὰν ἀνοίξω τὸ στόμα μου γιὰ νὰ κλάψω ἀπὸ τὸ σὸκ ποὺ ἐνίωσα ὅταν μὲ πέταξαν ἔξω ἀπὸ τὴ ζεστὴ ἀμνιωτικὴ μήτρα τῆς μητέρας μου, ὅπου εἶχα περάσει ἑννέα μῆνες σὲ ὀνειρικά αἰσθαντικὴ ἁρμονία μὲ τὸν δημιουργό μου. Τὸ μέλλον μου δὲν ἦταν εὐοίωνα — ἤμουν προορισμένη νὰ μὲ θεωροῦν ὑπο-άτομο: ὑποτακτικὴ, κατώτερη, περιθωριακὴ, ἀμελητέα — ἓνα ἀληθινὰ ὑποδεέστερο ἄτομο.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ γεννήθηκα, στὴ Βρετανικὴ Βουλὴ ὑπῆρχαν μόνο δεκατέσσερις γυναῖκες σὲ σχέση μὲ τοὺς ἑξακόσιους τριάντα ἄντρες, τὸ ὁποῖο σήμαινε ὅτι τὸ 97% ἐκείνων ποὺ ἤλεγχαν τὴ χώρα ἦταν ἄντρες. Κατὰ συνέπεια ἡ κοινωνία μας ἦταν πατριαρχικὴ. Αὐτὸ δὲν εἶναι γνώμη, ἀλλὰ γεγονός. Οἱ φωνές τῶν γυναικῶν καὶ συγκεκριμένοι προβληματισμοὶ σχετικὰ μὲ τὴ μητρότητα, τὸ γάμο, τὴν ἐργασία καὶ τὴ σεξουαλικὴ καὶ ἀναπαραγωγικὴ ἐλευθερία σπάνια ἀκούγονταν σὲ ἐπίπεδο διαμόρφωσης τῆς πολιτικῆς, οὔτε ὑπῆρχαν πολλὲς γυναῖκες σὲ θέσεις περιωπῆς,

ήγεσίας ή έξουσίας όπουδήποτε άλλοῦ στο ἔθνος. Σήμερα, περίπου τὸ ἕνα τρίτο τῶν Βρετανῶν βουλευτῶν εἶναι γυναῖκες.

Ἐνα χρόνο μετὰ τὴ γέννησή μου, τὸ Χάπι ἔδωσε στὶς γυναῖκες τὴν ἐλευθερία νὰ ἔχουν μεγαλύτερο ἔλεγχο στο τί κάνουν μὲ τὸ σῶμα τους, ἀλλὰ πέρασαν ἄλλα δεκάξι χρόνια προτοῦ, τὸ 1975, οἱ Νόμοι περὶ Ἰσῆς Πληρωμῆς καὶ περὶ Διακρίσεων λόγω Φύλου καταστήσουν παράνομες τὶς διακρίσεις εἰς βάρος τῶν γυναικῶν.

Ἀναμφίβολα κληρονόμησα τὸ ἱστορικὸ τῆς δευτερεύουσας θέσης τῶν γυναικῶν στὴν κοινωνία. Ἡ μητέρα μου, ποὺ γεννήθηκε τὸ 1933, εἶχε μεγαλώσει σύμφωνα μὲ τὶς παραδοσιακὲς ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς, νὰ ὑποτάσσεται δηλαδὴ στον σύζυγο ποὺ θὰ παντρευόταν κάποια μέρα καὶ νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς ἀνάγκες του πρὶν ἀπὸ τὶς δικές της. Πράγματι ὑπάκουε στὰ κοινωνικὰ ἥθη ποὺ ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀποδέχεται τὸν πατέρα μου ὡς ἀφέντη, μέχρι ποὺ ὁ Φεμινισμὸς Δεύτερου Κύματος, τὴ δεκαετία τοῦ '70, ἄρχισε νὰ ἀμφισβητεῖ καὶ νὰ ἀλλάζει τὶς κοινωνικὲς συμπεριφορές. Τότε ἄρχισε κι ἐκείνη νὰ διεκδικεῖ τὰ δικαιώματά της, ἀντλώντας ἔμπνευση ἀπὸ τὶς τέσσερις ἑφηβες κόρες της ποὺ ἐνηλικιώνονταν σὲ πρὶ ἀπελευθερωτικὲς ἐποχές. Τελικὰ κέρδισε τὴν ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τὸν πατέρα μου ὕστερα ἀπὸ τριάντα τρία χρόνια γάμου.

Μέσω τοῦ πατέρα μου, Νιγηριανοῦ μετανάστη ποὺ εἶχε ἔρθει στὴν Πατρίδα μὲ τὸ «Good Ship Empire» τὸ 1949, κληρονόμησα ἓνα χρῶμα δέρματος ποὺ προσδιόρισε τὸν τρόπο ποὺ μὲ ἔβλεπαν στὴ χώρα ποὺ γεννήθηκα, δηλαδή ὡς ξένη, ἄλλοδαπή, παρία. Τὴν ἐποχὴ τῆς γέννησής μου ἦταν ἐπίσης ἀκόμη νόμιμο νὰ γίνονται διακρίσεις εἰς βάρος ἀνθρώπων μὲ βάση τὸ χρῶμα τοῦ δέρματός τους καὶ θὰ περνοῦσαν πολλὰ χρόνια προτοῦ ὁ Νόμος περὶ Φυλετικῶν Σχέσεων ἐνσωματώσει πλήρως τὴν ἀντιρατσιστικὴ θεωρία στὸ βρετανικὸ νομικὸ σύστημα, ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοχὴ της τὸ 1965, ὅταν ὁ ρατσισμὸς σὲ δημόσιους χώρους θεωρήθηκε παρὰ νόμος, ἕως τὸ 1976, ὅταν ὁ νόμος ἔγινε ἐπιτέλους πιὸ γενικός.

Ὅταν ὁ πατέρας μου ἔφτασε σ' αὐτὴ τὴ χώρα, ἓνας ἄλλος μύθος ἦταν διαδεδομένος — ἡ κατωτερότητα τῶν Ἀφρικανῶν ἐπειδὴ δῆθεν ἦταν ἄγριοι, ποὺ κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπεκτατισμοῦ καὶ τοῦ διατλαντικοῦ δουλεμπορίου. Ἐρχόταν ἀπὸ μιὰ περιοχὴ ποὺ ἦταν θύμα ἀποικιοκρατικῆς κατάκτησης καὶ καταπάτησης ἐπὶ ἓναν σχεδὸν αἰῶνα. Ἡ Βρετανικὴ Αὐτοκρατορία προσπάθησε νὰ δικαιώσει τὸ μῦθο ὅτι ἐκπολίτιζε βάρβαρους πολιτισμούς, ὅταν στὴν πραγματικότητά εἶχε ἐπιδοθεῖ σὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐπικερδὴ καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση.

Ἐνῶ ἡ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ εἰσροῶν ἀπὸ τὴν Καραιβικὴ, γνωστὴ ὡς Γουίντρας,¹ ἔχει διερευνηθεῖ

1. Γουίντρας: πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ πλοῖο Empire

καὶ καταγραφεῖ λεπτομερῶς, δὲν ἰσχύει τὸ ἴδιο γιὰ τὰ ἀντίστοιχα ἀφρικανικὰ ἀφηγήματα. Ὑπῆρχαν, ὥστόσο, πολλὲς ὁμοιότητες. Ὅταν ὁ πατέρας μου, νεαρός, ἔφτασε στὴ Βρετανία, τοῦ ἀφαίρεσαν βίαια τὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς ἀτόμου καὶ τοῦ ἐπέβαλαν μιὰ ἄλλη ταυτότητα — ὁρατὴ ἐνσάρκωση αἰῶνων ἀρνητικῆς παραποίησης. Ἡ Βρετανία στρατολογοῦσε ἄτομα ἀπὸ τὶς ἀποικίες γιὰ νὰ γεμίσει τὰ κενὰ λόγῳ τῶν ἀπωλειῶν στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμο. Ὁ πατέρας μου εἶχε ταξιδέψει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ὅπου ἦταν ἀπλῶς ἄλλο ἓνα ἀνθρώπινο ὄν, καὶ ἀντὶ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν ὡς Ὑιὸ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἦρθε ἀντιμέτωπος μὲ τὸν ἀχαλίνωτο ρατσισμό τοῦ παρελθόντος.

Κι ἐγὼ ἐπίσης γεννήθηκα στὰ κατώτερα ἐπίπεδα τῆς βρετανικῆς ταξικῆς ἱεραρχίας, ἐνὸς ταξικοῦ συστήματος ποὺ ἐπηρέαζε τὴν ποιότητα ζωῆς καὶ τὶς εὐκαιρίες καὶ ποὺ ἰσχύει ἀκόμα καὶ σήμερα, παρόλο ποὺ εἴμαστε σὲ μιὰ χώρα μὲ σαφῶς μεγάλη κοινωνικὴ εὐελιξία. Ἡ γιὰγιά μου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας μου ἦταν μοδίστρα. Ὁ πατέρας τῆς μητέρας μου, ὁ Λέσλι, ἦταν γαλατάς, περιοδεύων γαλατάς ὅπως τοὺς ἔλεγαν τότε. Παλιότερα, ἡ οἰκο-

Windrush, ποὺ ἔφτασε στὸ Τίλμπερι στὶς 22 Ἰουνίου 1948, φέρνοντας ἐργάτες ἀπὸ Τζαμάικα, Τρινιδάντ, Τομπάγκο καὶ ἄλλα νησιά γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἐλλείψεις ἐργατῶν στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμο. [Οἱ σημειώσεις εἶναι τῆς μεταφράστριας.]

γένειά του είχε μιὰ γαλακτοπαραγωγική ἐπιχείρηση. Τὸ μοναχοπαίδι τους, ἡ μητέρα μου, πῆγε σ' ἓνα γυμνάσιο καλογρεῶν. Τελειώνοντας ἡ μητέρα μου τὶς σπουδές της ὡς δασκάλα — ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα ἐπαγγέλματα διαθέσιμα γιὰ μορφωμένες γυναῖκες στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '50— ἀρχίζει καὶ ἡ ἀνοδὸς της πρὸς τὴ μεσαία τάξη. Ὡστόσο, ὑποβιβάστηκε γρήγορα στὸν πάτο τῆς κοινωνίας ἐξαιτίας τοῦ γάμου της μ' ἓναν Ἀφρικανό. Κατὰ μιὰ ἔννοια, ἡ μητέρα μου ἔγινε μαύρη μέσω συζυγικῆς συγγένειας, καὶ μὲ τὸ πὺ γεννήθηκαν τὰ παιδιά της μέσω βιολογικῆς· «ἐπίτιμη μαύρη», ἂν θέλετε.

Ἡ μητέρα μου πάντα λέει πὼς ὅταν γνώρισε τὸν πατέρα μου ἐρωτεύτηκε τὴν προσωπικότητά του καὶ δὲν πρόσεξε τὸ χρῶμα του. Τὸν ἀγαποῦσε, ἀγαποῦσε καὶ τὰ παιδιά της καὶ ἤμασταν ἡ ζωὴ της. Αὐτὸ ἦταν τὸ μόνο πὺ εἶχε σημασία γιὰ κείνη, ὅχι ἡ ρατσιστική ἀνοησία τῶν ξένων πὺ πίστευαν ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι ἦταν λιγότερο ἀνθρώπινοι ἀπὸ ἄλλους.

Οἱ καταβολές τοῦ πατέρα μου ἦταν νιγηριανές καὶ ἀφρικανο-βραζιλιάνικες. Ἡ δίδυμη ἀδελφή του πέθανε στὴ γέννα τοῦ πρώτου της παιδιοῦ πρὶν ἐκεῖνος φύγει γιὰ τὴν Ἀγγλία. Εἶχε ἐπίσης τρία πολὺ μεγαλύτερα ἑτεροθαλῆ ἀδέλφια: δυὸ ἀδελφές, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν γνωρίζω τίποτα, καὶ ἓναν μεγαλύτερο ἀδελφὸ πὺ ἔφτασε στὴ Βρετανία τὸ 1927, ἐγκυαταστάθηκε στὸ Λίβερπουλ, παντρεύτηκε μιὰ Ἰρλανδὴ (μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὴν ἀποκληρώσει γιὰ πάντα ἡ οἰκογένειά της) καὶ ἀπέκτησε τρεῖς κόρες.

Ὁ πατέρας μου, ὁ ὁποῖος εἶχε γεννηθεῖ στὸ Γαλλικὸ Καμερούν, μεγάλωσε στὸ Λάγος, πρωτεύουσα τότε τῆς Νιγηρίας. Ὁ πατέρας του, ὁ Γκρεγκόριο Μπανκόλε Ἐβαρίστο, ἦταν ἓνας ἀπὸ κείνους ποὺ ἐπέστρεψαν στὴ Δυτικὴ Ἀφρικὴ ἀπὸ τὴ Βραζιλία ὅταν ἡ δουλεία πῆρε τέλος σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη πολὺ καθυστερημένα τὸ 1888. Ἄν ὁ ἴδιος ἦταν σκλάβος εἶναι, νομίζω, ἀπίθανο. Στὴ Νιγηρία, ὁ Γκρεγκόριο ἦταν τελωνειακὸς υπάλληλος, ποὺ ὑποθέτω ὅτι τοῦ ἔδινε κάποια αἵγλη, καὶ ἐπίσης ἰδιοκτῆτης ἑνὸς σπιτιοῦ στὴ Βραζιλιάνικη Γειτονιά τοῦ Λάγος. Ὅταν τὸ ἐπισκέφτηκα στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '90, οἱ ἰδιοκτῆτες ἔσπευσαν νὰ μοῦ δείξουν τὸ πωλητήριο ἀπὸ τὴ γιαγιά μου, τὴ Ζενόμπια, μήπως τυχὸν εἶχα ἔρθει νὰ τὸ διεκδικήσω — πενήντα χρόνια ἀργότερα.

Φαίνεται ὅτι ὁ Γκρεγκόριο γνώρισε τὴ Ζενόμπια, τὴ δεύτερη γυναίκα του, σ' ἓνα μοναστήρι. Εἶναι σαφές ὅτι δὲν βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ νὰ μορφωθεῖ, καθὼς ἦταν ἀγράμματη. Ἐχω στὴν κατοχή μου ἓνα ἐπίσημο ἔγγραφο μὲ τὸ δακτυλικὸ τῆς ἀποτύπωμα ἀντὶ γιὰ ὑπογραφή, ποὺ τὸ βρίσκω συγκινητικὸ ὅταν τὸ κοιτάζω — τὴν ἀπτὴ ἀπόδειξη τοῦ μοναδικοῦ συνόλου γραμμῶν καὶ αὐλακιῶν τοῦ δαχτύλου τῆς. Καθὼς ποτὲ δὲν ἐπισκεφτήκαμε τὴ Νιγηρία κι ἐκεῖνη δὲν ἐπισκέφτηκε τὴν Ἀγγλία, δὲν τὴ γνωρίσαμε ποτέ. Μέχρι σήμερα ξέρω πολὺ λίγα πράγματα γι' αὐτὴν ἢ γιὰ τὸν παππού μου, ποὺ πέθανε πρὶν γεννηθεῖ ὁ πατέρας μου. Ὁ πατέρας μου δὲν μποροῦσε νὰ

περιγράψει τή μητέρα του, πέρα από τὸ νὰ πεῖ ὅτι ἦταν πολὺ καλή.

Πάντα θεωροῦσα πολύτιμη τὴ μοναδικὴ φωτογραφία τῆς γιαιγιᾶς μου ποὺ εἶχε ἡ οἰκογένειά μας. Ἡ φωτογραφία χρονολογεῖται, νομίζω, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '20, φοράει τὰ καλὰ της, ἴσως γιὰ τὸν γάμο της. Φαίνεται παχουλὴ, γλυκιὰ, ἀξιαγάπητη, ἀξιοπρεπὴς ἀλλὰ σεμνή. (Ἀντίθετα, ἐγὼ ποτὲ δὲν φαίνομαι σεμνή. Θεὸς φυλάξοι). Πολὺ πρόσφατα, μοῦ ἔδωσαν μιὰ φωτογραφία τῆς γιαιγιᾶς μου πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς της καὶ ξαφνιάστηκα μὲ τὴ μεταμόρφωση. Τὸ ἀδύνατο, τυραννισμένο, τραγικὸ της πρόσωπο στὰ γεράματά της κατέστρεψε τὴν ἐξιδανικευμένη εἰκόνα ποὺ εἶχα στὸ μυαλό μου δεκαετίες ὁλόκληρες. Ἡ Ζενόμπια εἶχε χάσει τὸν ἄντρα της πρὶν ἀπὸ καμιά σαρανταριά χρόνια, ἡ δίδυμη ἀδελφὴ τοῦ πατέρα μου εἶχε πεθάνει, καὶ ὁ πατέρας μου εἶχε μεταναστεύσει στὴν Ἀγγλία χωρὶς νὰ τῆς τὸ πεῖ, ὥστε νὰ μὴν προσπαθήσει νὰ τὸν ἐμποδίσει, οὔτε τῆς ἔγραψε ὅταν ἔφτασε, ἀλλὰ οὔτε καὶ ποτὲ ἄλλοτε. Ἴσως ντρεπόταν γιὰ τὸν τρόπο ποὺ εἶχε φύγει. Ὅταν παντρεύτηκε τὴ μητέρα μου, ἀνέλαβε ἐκείνη τὴν εὐθύνη νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν πεθερὰ της, ποὺ ἀπάντησε μέσω ἐνὸς γραφιᾶ. Δυστυχῶς, τὰ γράμματά της δὲν ἀποκάλυψαν τίποτα γιὰ τὸ ποιὰ ἦταν ἢ πῶς ζοῦσε τὴ ζωὴ της.

Ὅταν ἡ γιαιγιὰ μου πέθανε τὸ 1967, ὁ πατέρας μου ἔλαβε ἓνα γράμμα ἀπὸ κάποιον στὴ Νιγηρία,

ὁ ὁποῖος εἶχε σχέση με τὴν οἰκογένεια, ποὺ τὸν πληροφοροῦσε γιὰ τὰ νέα:

Εἶμαι ἓνα ἄτομο ποὺ δίνι [sic] τὸν ὀφειλόμενο σεβασμὸ στοὺς γονεῖς μου ἰδιαίτερα τῇ μητέρα μου ποὺ με φρόντησε [sic] πολὺ ὅταν ἤμουν μωρὸ καὶ ἡ μακαρίτισσα μητέρα σου μοῦ εἶπε ὅτι ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγες δὲν σὲ ἐνοιαζε οὔτε ἐνδιαφέρθηκες καθόλου γι' αὐτὴν ποὺ εἶναι πολὺ κακὸ καὶ τώρα ἤρθε τὸ τέλος καὶ λυπᾶμαι ποὺ σὲ πληροφοροῦ ὅτι ἡ μητέρα σου πέθανε στὶς 5 τοῦ μήνα καὶ ἡ ταφή θὰ γίνει στὶς 11...

Ἡ μόνη φορὰ ποὺ ἐμεῖς τὰ παιδιὰ εἶδαμε τὸν πατέρα μας, ἓναν πολὺ αὐστηρὸ ἄντρα, νὰ κλαίει ἦταν ὅταν ἔλαβε αὐτὸ τὸ γράμμα. Μᾶς ἐδιώξαν ἀπὸ τὴν κουζίνα κι ἐμεῖς μαζευτήκαμε ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο στὸν κῆπο, κοιτάζοντας μέσα με δυσπιστία γιὰ νὰ δοῦμε τὴν ἀπόδειξη με τὰ μάτια μας. Ἀπὸ ἀήτητος σὲ εὐάλωτος μέσα σὲ μιὰ στιγμή. Νομίζαμε πὼς ὁ πατέρας μας δὲν εἶχε αἰσθήματα, ἀλλὰ ἐδῶ ἀποδείχθηκε τὸ ἀντίθετο. Ἀντὶ νὰ κάνει ἐμᾶς νὰ κλαῖμε, πονοῦσε ὁ ἴδιος. Τώρα ποὺ τὸ σκέφτομαι, εἶναι σαφές ὅτι ὁ πατέρας μου δὲν ἦταν ὁ σκληρὸς ἄντρας ποὺ γνωρίζαμε, ἀλλὰ ἓνας ἄντρας ποὺ δὲν μπορούσε νὰ ἐκφράσει τὰ συναισθήματά του. Ἡ θλίψη του γιὰ τὸν θάνατο τῆς μητέρας του τὸν εἶχε καταβάλλει — ἡ ἀπώλεια, ἴσως ἡ ἐνοχή, ἡ σκέψη ὅτι δὲν θὰ τὴν ἔβλεπε ποτὲ ξανά.

Ἐχοντας νὰ μεγαλώσει ὀχτὼ παιδιὰ κάτω τῶν δέκα ἐτῶν, ὁ πατέρας μου δὲν εἶχε τὴν οἰκονομικὴ

δυνατότητα νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του γιὰ νὰ παρευρεθεῖ στὴν κηδεία. Δὲν ὑπῆρξε ἄλλη ἐπαφὴ μὲ τὴ νιγηριανὴ οἰκογένειά του ἕως τὸ 1984, ὅταν τὸν ρώτησα ἂν εἶχε κάποια διεύθυνση στὴ Νιγηρία καὶ μοῦ ἔδωσε τὴ διεύθυνση μιᾶς ἐξαδέλφης ποὺ εἶχε δεῖ γιὰ τελευταία φορὰ πρὶν φύγει ἀπὸ τὴ χώρα. Τῆς ἔγραψα καὶ κράτησα ἓνα ἀντίγραφο τοῦ γράμματος, στὸ ὁποῖο τὴν ἰκέτευα: «Θέλω ἀπελπιστικά νὰ μάθω γιὰ τοὺς συγγενεῖς μου, τὶς θεῖες, τοὺς θεῖους, τὰ ξαδέλφια καὶ ἄλλους — ἀνθρώπους ποὺ οὔτε ἄκουσα οὔτε εἶδα ποτέ».

Ἡ ἐξαδέλφη ἦταν τώρα πολὺ ἡλικιωμένη καὶ ἡ κόρη της ἀπάντησε ἐκ μέρους της, λέγοντας ὅτι εἶχε χαρεῖ πολὺ ὅταν ἔμαθε ὅτι ὁ πατέρας μου ζοῦσε. Ἐγραψε ὅτι ἡ μητέρα της «ξέσπασε σὲ δάκρυα ἐπειδὴ εἶχε χάσει κάθε ἐλπίδα πὼς θὰ εἶχε νέα ἀπὸ τὸν πατέρα σου... Τραγούδησε, χόρεψε, καὶ τελικὰ προσευχήθηκε».

Ὁ πατέρας μου δὲν ἐπέστρεψε στὴ Νιγηρία ἕως τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '90, σαράντα τέσσερα χρόνια ἀφότου εἶχε φύγει. Τὸν πῆγα στὴν πατρίδα του μαζί μὲ τὴ μητέρα μου, ἔχοντας ἤδη κάνει τὸ ταξίδι ἓναν χρόνο πρὶν. Οἱ γονεῖς μου εἶχαν χωρίσει, εἶχαν πουλήσει τὸ οἰκογενειακὸ σπίτι, καὶ ὁ ἴδιος μποροῦσε νὰ παρουσιαστεῖ ὡς εὐπορος ἄνθρωπος. Οἱ Νιγηριανοὶ τῆς γενιᾶς τοῦ πατέρα μου ποὺ μετανάστευσαν στὴν Ἀγγλία ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐπέστρεφαν πλούσιοι. Ἄν δὲν τὸ ἔκαναν, ντροπιάζαν τὴν οἰκογένεια καὶ θεωροῦνταν ἀποτυχημένοι. Ὁ μύθος

ὅτι οἱ δρόμοι τῆς Βρετανίας «ἦταν στρωμένοι μὲ χρυσάφι» ἐπικρατοῦσε στὶς ἀποικίες κι αὐτοὶ ποὺ ἔμεναν στὶς πατρίδες τους δὲν εἶχαν ἰδέα πόσο δύσκολα ἦταν τὰ πράγματα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ κατέληγαν στὴν καρδιά τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ μόνη φωτογραφία τοῦ Γκρεγκόριο ποὺ ἔχω δείχνει ἓναν κομψὰ ντυμένο ἄντρα καθιστό, μὲ ἐπιβλητικὸ ὕψος, ἀναδίδοντας μιὰ αἴσθηση κύρους καὶ ἰσχύος. Ἡ ἐντυπωσιακὴ ἐκφρασὴ του μοιάζει μὲ τοῦ πατέρα μου.

*

Νιώθω ἀπογοήτευση ποὺ οἱ γνωστοὶ πρόγονοι τοῦ πατέρα μου δὲν πᾶνε πιὸ πίσω ἀπὸ τοὺς δικούς του γονεῖς. Ὅταν ἐπισκέφτηκα τὴ Νιγηρία, μοῦ εἶπαν ὅτι στὸν κόσμο δὲν ἀρέσει νὰ μιλάει γιὰ τοὺς νεκρούς, κάτι ποὺ δὲν βοηθᾷ τὴν ἔρευνα. Ὅποια κι ἂν ἦταν ἡ θέση τοῦ πατέρα μου στὴν πατρίδα του, στὴ Βρετανία ἐκπαιδεύτηκε ὡς ἠλεκτροσυγκολλητὴς καὶ ἐργαζόταν σὲ ἐργοστάσια. Ἀνῆκε σ' αὐτὸ ποὺ ἀποκαλῶ μελαψὴ τάξη μεταναστῶν τῆς ἐποχῆς. Ἀκόμα κι ἂν ἦταν πρίγκιπας τῶν Γιορούμπα, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ ἄντρες τῆς γενιᾶς του ὅταν ἤθελαν νὰ ἐντυπωσιάσουν εὐπιστες Ἀγγλίδες τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ κοινωνικὴ του θέση ἐξακολουθοῦσε νὰ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ φυλὴ του καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ξένος, ἐπομένως ἦταν κατώτερος ἀπ' ὅσους ἀνῆκαν στὴ λευκὴ ἐργατικὴ τάξη. Ἡ μελαψὴ τάξη μετα-

ναστῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα θεωροῦνταν μιὰ ἰδιαίτερη τάξη, μιὰ τάξη ποὺ δὲν ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα. Ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ ἐργατικὴ τάξη ὑποτίθεται ὅτι ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν λευκῶν, θαρρεῖς καὶ τὸ νὰ εἶναι κανεῖς μελαψὸς καὶ νὰ ἀνήκει στὴν ἐργατικὴ τάξη εἶναι σχῆμα ὀξύμωρο.

Ἄν καὶ θεωρῶ ὅτι ἡ οἰκογένειά μου ἀνῆκε στὴν ἐργατικὴ τάξη, ἡ πραγματικότητά ἦταν πιὸ πολὺ πλοκή, ὅπως συμβαίνει συχνά. Ὁ πατέρας μου ἀνῆκε στὴ μελαψὴ μεταναστευτικὴ τάξη ἀλλὰ ἡ μόρφωση καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῆς μητέρας μου θεωροῦνταν μεσοαστικά, παρότι οἱ γονεῖς τῆς ἀνῆκαν στὴν ἐργατικὴ τάξη. Ἡ οἰκογένειά μου ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὲς δυσκολίες. Καθὼς ἡ μητέρα μου δὲν ἐπέστρεψε στὴ διδασκαλία μέχρι νὰ πάει σχολεῖο καὶ τὸ μικρότερο παιδί τῆς, οἱ γονεῖς μου μεγάλωσαν ὀχτῶ παιδιὰ μόνο μὲ τὸ μισθὸ ἐργοστασίου τοῦ πατέρα μου. Δίνοντας προτεραιότητα στὴ μόρφωση, οἱ γονεῖς μου κατάφεραν νὰ πληρώσουν γιὰ νὰ πάει ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός μου σὲ ἰδιωτικὸ σχολεῖο γιὰ μερικὰ χρόνια. Θυμᾶται ἀκόμη τὴ φορὰ ποὺ τὰ παιδιὰ τῆς τάξης του ἔπρεπε νὰ διαβάσουν μεγάλῳφωνα, τὸ καθένα μὲ τὴ σειρά του, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ δημοφιλὲς ρατσιστικὸ παιδικὸ βιβλίο *Ἡ ἱστορία τοῦ μικροῦ μαύρου Σάμπο* (1899), γιὰ τὸν Σάμπο καὶ τὸν πατέρα του, τὸν Μαῦρο Τζάμπο, καὶ τὴ μητέρα του, τὴ Μαύρη Μάμπο. Ἡ λέξη Σάμπο ἦταν γιὰ πολὺ καιρὸ μιὰ ρατσιστικὴ προσβολὴ στὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴ Βρετανία καὶ ἡ ἔκφραση μάμπο-τζάμπο

[mumbo-jumbo = άσυναρτησίες] ήταν ένας ύποτι-μητικός όρος για τις γλωσσες των μαύρων, που θεω-ροϋνταν άκατανόητες. Όταν ο όχτάχρονος αδελφός μου, το μόνο έγχρωμο παιδί στην τάξη, υποχρεώθη-κε να διαβάσει άπ' αυτό το ρατσιστικό κείμενο, όλοι στην τάξη ξέσπασαν σε γέλια. Δέν το ξέχασε ποτέ.

Οί γονεΐς μου πλήρωσαν επίσης ώστε μερικοί άπό μās να γραφτούμε στο καθολικό σχολείο που βόλεψε έπειδή ήταν δίπλα στο σπίτι μας, ένα σχο-λείο που έπαιρνε χρηματοδότηση άπό την Έκκλη-σία, αλλά ζητούσε καί μιá συμβολική συνεισφορά δέκα λιρών τον χρόνο για να παρακολουθήσει κανείς τá μαθήματα. Ο πατέρας μου, που είχε μεγαλώσει σε μιá κοιλτούρα παζαριού, όπου το κόστος των πά-ντων είναι διαπραγματεύσιμο, παζάρεψε με τις κα-λόγριες για μιá έκπτωση για την όμαδική μας έγ-γραφή, με άποτέλεσμα να μειωθούν τá έτήσια δί-δακτρά μας άπό δέκα σε έξι λίρες για κάθε παιδί. Δέν θά τό 'λεγεσ και 'Ιτον.²

Ήμασταν πάντα καλοβαλμένα παιδιά, κάτι για το όποιο ή μητέρα μου καμαρώνει μέχρι και σήμε-ρα —την ικανότητά της να έχει τá όχτώ παιδιά της στην πένα— και το σπίτι μας ήταν καθαρό, άν και ταλαιπωρημένο και έκκεντρικό. Οί γονεΐς μου ήταν ιδιοκτήτες του σπιτιού, που είναι μιá κάπως παρα-πλανητική διατύπωση, γιατί το δάνειο ούσιαστικά

2. 'Ιτον: το διάσημο Eton College, το πανεπιστήμιο όπου φοιτούν γόνοι τής παγκόσμιας έλίτ.

είναι ένα είκοσιπενταετὲς χρέος. Ίσως αὐτὸ ἐπηρεάσσει τὴ στάση μου κατὰ τῶν δανείων ὅταν ἤμουν νεαρή.

Ὁργάνωσαν ἓνα κυλιόμενο πρόγραμμα γιὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ σπιτιοῦ σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὅταν ἐμεῖς τὰ παιδιὰ μεγαλώσαμε ἀρκετά, ἐργαζόμεσταν σὲ ζευγάρια καθαρίζοντας ὁλόκληρο τὸ σπίτι κάθε Σάββατο πρωί, καθὼς κι ἓνα καθημερινὸ κυλιόμενο πρόγραμμα γιὰ τὸ πλύσιμο καὶ τὸ σκούπισμα τῶν πιάτων. Ἀπὸ μικρὴ ἡλικία ἐτοιμάζαμε μόνοι μας τὸ πρωινό μας, καὶ ἀπὸ τὰ ἑντεκα καὶ μετὰ ἀρχίσαμε νὰ πλένουμε καὶ νὰ σιδερώνουμε τὰ ρούχα μας. Δὲν εἶναι παράξενο ὅτι ὅλοι γίναμε ἐξαιρετικὰ ἀνεξάρτητοι ἐνήλικες.

*

Καθὼς μεγάλωνα ὡς μιγὰς μὲ μελαψὸ δέρμα σὲ μιὰ περιοχὴ μὲ τοὺς λευκοὺς σὲ συντριπτικὴ πλειονότητα, ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ μὲ προσέξουν ἐπειδὴ ἡ ὄψη μου ἦταν διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν περισσοτέρων. Ὅμως ἄλλο νὰ σὲ προσέχουν καὶ ἄλλο, ἐντελῶς διαφορετικό, νὰ σοῦ φέρονται ἄσχημα.

Ἡ οἰκογένειά μου ὑποχρεωνόταν νὰ ὑποστεί τις βρισιὲς παιδιῶν ποὺ παπαγάλιζαν τὸν ρατσισμό τῶν γονιῶν τους, μαζί μὲ βίαιες ἐπιθέσεις στὸ οἰκογενειακό μας σπίτι ἀπὸ ἀλῆτες ποὺ πετοῦσαν τοῦβλα στὰ παράθυρά μας τόσο συχνὰ ὥστε μόλις τὰ ἀντικαθιστούσαμε ξέραμε ὅτι θὰ τὰ ἔσπαγαν πάλι. Ὁ